

LBRIS

We know
books

Histoire véridique du Père Noël du traîneau à la hotte
Original edition © Éditions Imago, 2012

Copyright© 2021 Editura For You

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin Editurii For You. Reproducerea integrală sau parțială, sub orice formă, a textului din această carte este posibilă numai cu acordul prealabil al Editurii For You.

Redactare: Ana Maria-Datcu
Tehnoredactare: Anca Șerbu
Design copertă: Răzvan Mera

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

UEELTSCHI, KARIN

Adevărata poveste a lui Moș Crăciun: de la sanie la horn / Karin Ueltschi; trad. din lb. franceză de Aurelia Ulici. - București: For You, 2022
ISBN 978-606-639-492-5

I. Ulici, Aurelia (trad.)

39

82.09

Karin Ueltschi

Adevărata poveste a lui Moș Crăciun

De la sanie la horn

Traducere din limba franceză
de Aurelia Ulici

Cuprins

Introducere		7
Capitolul 1	Clopoței	31
Capitolul 2	Despre pantofi	61
Capitolul 3	Barbă, mantie și glugă	79
Capitolul 4	Când tu vei coborî din cer...	113
Capitolul 5	Brazi și petreceri	143
Capitolul 6	<i>Natalis dies</i>	181
Capitolul 7	O poveste despre sac	227
Concluzie		269
Bibliografie		277

Vizita lui Christkindel și a lui Hans Trapp la o familie alsaciană (gravură din 1873). Luminile și umbrele reprezintă cele două forțe antagonice ale Crăciunului. Un demon împotriva unui înger: exact despre această luptă este vorba în timpul celor mai întunecate nopți ale anului.

Capitolul 1

Clopoței

*„Jingle Bells, jingle bells, jingle all the way!
O what fun it is to ride in a one-horse open sleigh.”¹*

*„Auzind din ce în ce mai aproape zgomotul zurgălăilor
și al clopoțeilor, îmi amintesc de Mesnie Hellequin.”**
Huon de Méry²

De unde să încep? La drept vorbind, nu trebuie decât să tragi de orice capăt de ață care iese din ghemul aflat în fața noastră – mare, rotund, roșu, dar și cu puțin negru –, iar totul se va desfășura cum nu se poate mai bine și mai coerent.

Să începem prin a trage de firul care pare cel mai insignifiant: clopoțeii Moșului în roșu, pe care îl auzim

* Cortegiul de demoni în care Hellequin este „geniul răufăcător“, cu două fețe, când amenințător ca fantomă nocturnă, răpitoare, când la limita ridicolului, purtând clopoței precum un amant înșelat. Personajul are o mulțime de roluri: vânător, cavaler războinic sau figură regală, prin urmare cortegiul lui este asimilat cu un grup de vânători, o trupă de militari sau de curtezani. (n.tr.)

cu mult înainte de a-l vedea în persoană. Contează prea puțin dacă el este cel care îi sună sau dacă sunt prinși pe hamurile renilor care zboară și galopează. Contează prea puțin dacă sunetul delicat și cristalin anunță, în special în camera de zi din țările germanice, venirea Pruncului Hristos (Micul Iisus, Christkind) sau dacă este un Sfânt Nicolae însoțit de Fouettard într-o piață din Alsacia, care își anunță prezența agitând clopoțelul: instrumentul, indiferent de dimensiunea lui, face parte din experiența noastră de Crăciun, ne împodobește brazii și ne însoțește muzica și cântecele. Clopoțelul umple cerul sărbătorilor de sfârșit de an, așa cum este prezentat în fermecătorul *Crăciun* al lui Henri Bosco, un cântec în care nu se știe foarte bine dacă acei clopoței se referă la evenimentele cerești sau la turmele ciobanilor:

„Aleluia! a sosit Crăciunul,
Noaptea răsună de zurgălăi,
Turmele înaintează,
Cele șapte planete luminează
Și se aud behăind sub chiciură și ger
Toate ieslele de pe dealuri.”³

Minunații clopoței ai Crăciunului reîmprospătează o moștenire străveche pe care fiecare dintre aceste figuri – Moș Crăciun, Sfântul Nicolae sau Pruncul Iisus – o primește în felul său. În unele tradiții, chemarea lor cristalină te invită să intri într-un spațiu până atunci ferecat, unde se desfășoară în acel moment minunile lumii.

Înainte de orice, clopoței au rolul de a anunța: atenție, spun ei, atenție, ceva se va întâmpla. Atenție, avertizează ei, o putere neobișnuită se pregătește să se reverse pe neașteptate printre noi. Căci și în ei, în primul rând,

conviețuiește acel antagonism fundamental al Crăciunului, roșul și negrul, bucuria și teama. Ei pun în lumină în același timp profunzimile subpământene și superficialitatea ironiei. În ele se îmbină râsul și sacrul, frivolitatea și amenințarea cosmică: înspăimântătoarea Mesnie Hellequin, Vânătoarea Sălbatică* sau armata furioasă, al cărei conducător, în documentele mai recente, este asimilată cu „măcelarul de Crăciun“, l-am numit pe regele Irod.

Mesnie Hellequin poate fi identificat de departe datorită zgomotului clopoțelilor și al zurgălăilor, iar aceasta încă din Evul Mediu. În același timp, clopoțelul este și apanajul nebunului în ceea ce privește seninătatea cu care semnaleză mai degrabă a-normalul decât un potențial pericol.⁴ Gravurile care însoțesc prima ediție tipărită a lucrării *Corabia nebunilor*, a lui Sebastian Brant, prezintă toate personajele ca având prinși clopoței rotunzi în vârful urechilor de măgar ale bonetelor.⁵

Clinchetul supranaturalului

Una dintre primele noastre experiențe cu clopotele este adesea legată de o biserică, o clopotniță în care unul, două sau mai multe clopote avertizează și fac Universul să se umple de sunetul lor în același timp vesel și grav. Le regăsim poate la un nivel mai redus în interiorul aceleiași edificiu, în momentul culminant al ritualului împărțășeniei, care face parte din istoria Crăciunului înainte de sărbătoarea Paștelui.

Clopotele au înainte de toate o dimensiune religioasă. În textul medieval, cel mai mic schit are clopotul lui, care amintește că *tempus fugit*, amintește de inexorabilul

* Vezi ilustrația 2.

sfârșit – de exemplu, cel al sfârșitului de an! Mulți dintre sfinții noștri au adoptat astfel clopotul ca atribut mai mult sau mai puțin permanent. În special Sfântul Antonie și-a împodobit faimosul său toiag în forma literei *tau**, care apoi primește porecla de „talangă”⁶. Sfântul Nicolae, omul nostru în roșu, cu toate avatarurile sale, și-a însușit, la rândul lui, acest instrument modest, evidențiind astfel pur și simplu unele dintre trăsăturile sale ascunse.

Caracterul sacru al clopoțelului este atestat din timpuri străvechi. Hainele unui preot evreu sunt împodobite cu clopoței; ca să intre în lăcașul sfânt, înaintea Domnului, Aaron trebuia să-și prindă de mantie clopoței de aur, separați unii de alții de rodii: „Un clopoțel de aur și o rodie, un clopoțel de aur și o rodie, de jur-împrejurul tiviturii. Aaron o va îmbrăca pentru a ține slujba, când va intra în lăcașul sfânt, înaintea Domnului, iar când va ieși din el, se va auzi sunetul clopoțelilor, așa că nu va muri.”⁷

În aceste practici liturgice, funcția de distanțare a „profanului” pare să depășească în mod cât se poate de clar funcția de avertizare, la fel cum dangătul clopotului nu anunță numai moartea, ci și apropierea unor creaturi supranaturale sau a spiritelor care vin din lumea cealaltă și de care trebuie să te ferești.

De fapt, multe tradiții și legende actualizează aceste asocieri ale clopoțelului cu sacrul, mai ales cu moartea și strigoii: s-a spus că sunetul clopoțelilor și al altor zurgălăi este asociat în imaginația europeană cu apariția celui mort.⁸ În nord, „de Ziua Tuturor Sfinților, morții din acel an, precedați de băieții de altar care sună din clopoței, fac de trei ori înconjurul cimitirului, cântând liturgia pentru morți”⁹. În Bretania, „când vremea rea împiedică marea

* Cea de-a 22-a și ultima literă a majorității alfabetelor semitice. (n.tr.)

procesiune din Locronan să iasă, clopote misterioase încep să sune în cer și vedem o lungă procesiune de umbre care se profilează pe nori. Sunt sufletele morților care îndeplinesc totuși ceremonia sacră: Sfântul Ronan îi călăuzește personal și merge în fruntea lor, sunând din clopotul de fier”¹⁰.

Anatole le Braz semnalează legende străvechi care menționează cortegiul „Adunarea Morților” sau „Ananon”, pe care cel mai adesea îl vedem în ziua de Crăciun, de Sfântul Ioan și în seara sărbătorii Tuturor Sfinților și a cărei apropiere este anunțată de un „clopoțel mititel”: „În noaptea de Crăciun îi vedem defilând pe drumuri în lungi procesiuni. Cântă cu glasuri blânde și slabe imnul Nașterii Domnului. Auzindu-i, ai crede că sunt frunzele plopilor care foșnesc, dacă în această perioadă a anului plopii ar avea frunze. În fruntea lor merge fantoma unui preot bătrân, cu păr buclat, alb ca zăpada, cu corpul ușor aplecat. Între mâinile lui descărnate poartă ciboriul. În spatele preotului vine un copil de altar care sună dintr-un clopoțel mititel. Mulțimea îi urmează pe două rânduri. Fiecare mort ține în mână o lumânare aprinsă, a cărei flacără nici măcar nu tremură în vânt. Ne îndreptăm în acest fel către o capelă abandonată, în ruină, unde nu se țin alte slujbe decât cele pentru sufletele morților.”¹¹

În alte părți, sunetul clopotului îi anunță pe oamenii care locuiesc nu departe de mare că un oraș din apropierea lor este afectat de inundații.¹² Cu alte cuvinte, sunetul clopotului ajunge la noi aproape întotdeauna de pe cealaltă lume. Și exact asta înțelegem când ni-l imaginăm pe Moș Crăciun apropiindu-se cu sania lui ce zornăie prin aer, direct din cer sau cel puțin din acel capăt al lumii care este Polul Nord.

Clopoțelul nu doar avertizează, ci și protejează: ține la distanță tot felul de amenințări, în cea mai mare parte a timpului pericole foarte grave împotriva cărora omul nu se poate apăra. De altfel, din acest motiv legăm clopote la gâtul vacilor din cele mai vechi timpuri: le feresc de acei demoni pe care, fără îndoială, astăzi i-am numi virusuri! În *Sărbătorile* (V, 419–492), Ovidiu evocă un ritual care constă în alungarea strigoilor cu ajutorul sunetului unui vas de bronz.

Printre altele, clopoțelul poate influența și fenomenele atmosferice care sunt răspunzătoare de echilibrul universului nostru și de fertilitatea naturii, cu atât mai mult cu cât se crede că intemperiiile sunt opera demonilor. Iacobus de Voragine este de acord: „Dacă purtăm crucea, dacă tragem clopotele, o facem pentru ca demonii, îngroziți, s-o ia la fugă. [...] Și astfel se explică obiceiul bisericii de a bate clopotele când amenință furtunile, cu scopul ca demonii care sunt vinovați să audă trompetele Împăratului veșnic, să fugă îngroziți și să înceteze să stârnească furtunile.”¹³

Plutarh povestește cum egiptenii credeau că taifunul poate fi alungat cu ajutorul sunetului unui fel de zornăitoare de alamă, pe care preoții o învârteau cu ocazia sărbătorii lui Isis.¹⁴ Notăm aici că anumite instrumente de suflat sunt uneori, în această luptă împotriva vijeliilor și a furtunilor, variante ale clopoțelului. Într-o tradiție alsaciană cât se poate de reprezentativă, Sfântul Nicolae este cel care, cu ajutorul unui instrument, îndeplinește personal același rol: „Odinioară, pelerinii nu se mulțumeau să aducă înapoi, ca amintire a pelerinajului la Saint-Nicolas-de-Port, cruci, medalii, icoane, rozarii, ci se aprovizionau din acel loc și cu pâlpii din lemn care aveau, când suflai în ele, însușirea de a alunga furtunile.”¹⁵

Povești extraordinare circulă în legătură cu unele clopote și clopoței. Cel al Sfântului Patrick este recunoscut că alungă demonii din Irlanda.¹⁶ În unele regiuni ale Europei Centrale „se păstrează vechiul obicei de a «văna demoni» în ziua sărbătoririi Sfântului Apostol Toma (21 decembrie) și în nopțile următoare. Acest lucru se face cu mare zgomot, cu ajutorul petardelor, al clopotelor, al zurgălăilor, în timpul carnavalului”¹⁷.

Așadar, clopotele nu doar îi anunță pe strigoi, ci îi și alungă. Avem de-a face aici cu un paradox obișnuit, pe care René Girard l-a evidențiat: paradoxul care susține că ciurma este în același timp cea mai potrivită să vindece, chiar să apere lumea de ea.¹⁸ Clopoței anunță demonii și morții, dar îi și alungă: ei sunt stăpânii. În textul medieval, cel mai adesea un clopoțel este cel care începe să sune în unele schituri pentru a pune capăt farmecelor și vrăjilor nocturne și a face să fugă fantomele, diavolii și alte hime-re. Astfel, în lucrarea *Queste del Saint Graal* [*Căutarea Sfântului Graal*], care este plină de încercări diabolice, sunetul unui clopot de la schit este cel care pune capăt puternicei ispite prin care un fals călugăr l-a făcut să treacă pe Bohort.¹⁹

Nu încapе îndoială: Moș Crăciun și-a atârnat toți acei zurgălăi la sania lui ca să elibereze drumul, să alunge demonii care roiesc în aerul nopții și pe care trebuie astfel să-i alunge: este prima lui victorie asupra tenebrelor, fără nicio bătălie, chiar înainte de a pătrunde în universul nostru! Căci, dacă marile temeri există în aceste nopți întunecate și reci, corul de îngeri care li s-a arătat păstorilor știa bine ce spunea când îi încuraja „Nu vă temeți!”. Dar acei drăgălași clopoței anunțau, mai discret, și venirea unui supranatural bun, sclipitor și feeric, care face din Crăciun o perioadă

unică. Clopoțelul implică de fapt și veselia maximă și sărbătoarea: nu asocia Micul Prinț sunetul clopoțelilor cu scânteierea stelelor și a miilor de râsete?

Carnavaluri de sfârșit de an

Râsul și teama: acestea sunt cele două extreme asociate clopoțelului, dar sunt și două aspecte ale Carnavalului, care, la suprafață, este numai exuberanță și zgomot. Dar sub măștile lui se pot adăposti ființe ce sunt tulburătoare în alt mod! Clopoței sunt podoabele Carnavalului. Or, Carnavalul este cu mult mai mult decât Lăsata Secului; el este un ritual semireligios care se desfășoară la schimbarea anotimpului. Perioada Celor 12 Zile sau, mai bine zis, a Celor 12 Nopti, perioadă în care răsună clopotele și clopoței de Crăciun, este și o perioadă de mare zgomot, un zgomot pe care îl auzim și mai puternic în noaptea din Ajunul Anului Nou în anumite regiuni unde școlarii fac o hărmălaie infernală, bătând din clopote și vase de bucătărie.

Carnavalul reprezintă încălcarea granițelor spațiului și timpului, la fel cum Saturnaliile „erau simțite ca o întoarcere efectivă și totală (deși temporară) pe tărâmul vârstei de aur. [...] În timpul Carnavalului, viața însăși este cea care își joacă și interpretează atunci [...] renașterea și înnoirea pe principii mai bune.“²⁰

Enciclopedia lui Diderot și d'Alembert evocă, în articolul numit „Crăciun“, practicile obișnuite la Valladolid cu ocazia acestei sărbători: „Se folosesc aici aceleași extravagante ca la petrecerea nebunească pe vremea când eram barbari: măști groțesti, haine de mascaradă, dansuri în biserică însoțite de tamburine & de viori, armonizându-se cu orgile care cântă ciacone; & poporul care strigă *victor* celui care fredonează cel mai bine un *villaneio* de

pe un catâr care dă din picioare etc. Luminile spiritului care nu i-au pătruns decât foarte târziu au risipit în cele din urmă aceste necuviințe.“

Creștinismul a căutat să canalizeze aceste mascarade din timpul solstițiului, moștenire a romanilor și a Calendelor lor, stabilind la sfârșitul secolului al XI-lea sărbătorile specifice, Sfântul Ștefan pentru diaconi, Sfântul Ioan pentru preoți, sărbătoarea Sfinților Inocenți pentru băieții de altar etc.; aceasta din urmă există de altfel și astăzi în Spania și are multe din caracteristicile carnavalului francez organizat pe 1 aprilie.²¹

În Evul Mediu, sărbătoarea clerului devine repede Sărbătoarea Nebunilor (*Festum stultorum*): un papă al nebunilor era ales și se deda la tot felul de glume, astfel că au existat mai multe încercări de a interzice aceste festivități.²² În 1445, Carol al VII-lea va reuși, într-o oarecare măsură, să le oprească. Cu toate acestea, în 1748, Papa Benedict al XIV-lea, în enciclica *Super Bacchanalibus*, reafirmă condamnarea exceselor de sărbătorile de Anul Nou și Carnaval, dezvăluind astfel persistența tradițiilor, în special sub forma festivalului măgarului (*Festum asinarium*) – animalul Sfintei Familii –, a ieslei, a fugii în Egipt. Francis Xavier Weiser amintește un vechi cântec popular care a fost cântat cu această ocazie:

„*Orientis partibus
Adventavit asinus,
Pulcher et fortissimus,
Sarcinis aptissimus.
Hez, Sir asne, hez!*“²³

Henry Poulaille menționează o lucrare liturgică din 1182 care evocă sărbătoarea măgarului: aceasta relatează

un ritual inserat în textul slujbei din Ajunul Crăciunului (dioceza din Sens), specificând clar că nu este în niciun caz o referire la faimoasa măgăriță a lui Balaam, ci la măgarul din povestea Nașterii Domnului: „Se alegea un măgar frumos și era dus, ca într-o procesiune, de-a lungul străzilor pietruite; clerul îi ieșea înainte, cântând în continuu, până la ușa bisericii, unde ceremonia fusese anunțată poporului printr-o psalmodiere în versuri latine pe care o putem traduce astfel: «Astăzi este ziua bucuriei celor care cred că tristețea pleacă departe de aici. Departe de aici invidia, departe de aici măreția. Nu vor decât să se bucure cei care celebrează Sărbătoarea măgarului.» Se prezenta măgarul în fața altarului și se cânta discursul măgarului: «Din ținuturile Orientului a venit măgarul, foarte frumos, foarte puternic, în stare să poarte poverile. Hei, sire măgar! Hei! Pe colinele din Sichen a fost crescut de Ruben, a traversat Iordanul și a urcat la Ierusalim. Hei, sire măgar! Hei!» După ce se cânta *Aleluia* de mai multe ori la slujba măgarului, toată asistența repeta în cor: «Iha» sau «hi-han», «hi-han». Apoi, cântăreții din spatele altarului intonau două versete care proclamau că «această zi a fost cea mai faimoasă dintre cele mai faimoase, această sărbătoare este prima dintre toate sărbătorile». În sfârșit, marele preceptor, care cântase povestea măgarului cât îl țineau puterile, era condus cu pompă spre o masă îmbelșugată, unde el și oamenii lui găseau băuturi răcoritoare din plin. La Amiens, măgarul îmbrăcat cu patrafir era plimbat în mijlocul slujbei, iar tradiționalul «Hei, sire măgar! Hei!» era intonat de clerici care purtau haine groțești.²⁴

Această mascaradă carnavalescă se juca, așadar, în registrul sacrului. Ce se găsește sub patrafirul liturgic? Un măgar! Ceea ce conduce imediat la o altă întrebare, care

nu va înceta niciodată să ni se impună: ce se poate afla în spatele bărbii lui Moș Crăciun și sub pelerina lui mare? Alte întrebări decurg de aici, referindu-se, de exemplu, la clopoțelul lui: nu are decât o funcție de avertizare, anunță o sărbătoare gata să aibă loc? Sau ar semnala și altceva în același timp? În orice caz, apare aici o nouă compatibilitate, cea care leagă *a priori* trei elemente total străine unul față de celălalt: o perioadă de exces, clopotele și morții, căci, da, acest Carnaval exagerat este strâns legat de morți.

Se spune că în perioada carnavalurilor, adică în timpul marilor schimbări de anotimp, cerul este deschis²⁵, lăsând să circule liber spiritele care locuiesc acolo. Dar tot de acolo vine, ce coincidență!, și Bătrânul nostru îmbrăcat în roșu! Înțelegem, deci, mai bine de ce fantomele sunt atât de îndrăgostite de această perioadă a anului. De unde și interesul, dar și graba, de a ne proteja acoperindu-ne cu clopoței și, în același timp, distrându-ne foarte bine!

Prin urmare, este cât se poate de logic ca în *Poveste de Crăciun*, scrisă de Charles Dickens (1843), să apară brusc o fantomă, Jacob Marley, în casa fostului său asociat Scrooge, în noaptea de Ajun a Crăciunului, și să-și manifeste prezența sunând dintr-un clopot care nu mai fusese folosit de mult timp: „A fost o surpriză extraordinară, o groază ciudată și inexplicabilă, când, în momentul în care [Scrooge] l-a privit, a văzut clopotul începând să se legene. S-a legănat mai întâi atât de încet, încât abia dacă a scos un sunet; dar curând a început să sune foarte tare, iar celelalte clopote din casă au început să-i țină isonul.”²⁶

La sfârșitul scenei, fantoma pleacă prin fereastra deschisă și se alătură unei mulțimi de fantome, o adevărată Vânătoare Sălbatică: „[Scrooge] auzi zgomote confuze în aer, frânturi de neînțeles de regrete și lamentări, plânsete